

**МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ВАРТОСТІ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ**

Сучасний світовий розвиток змістовно характеризують тенденції становлення пост-індустріального суспільства, які виявляються у процесах глобалізації економічного буття. В умовах соціально-економічних трансформацій мега-, макро- та мікрорівня ключовими та безпосередніми елементами продуктивних сил стають інформація, знання, креативність, що у своїй цілісності та синергії формують інтелектуальний капітал, надаючи йому ознаки домінуючого фактора виробництва.

Стан вітчизняної економіки характеризується, з одного боку, глобально-інтеграційними процесами вступу до світової економічної спільноти, а з іншого – низьким рівнем розвитку науково-технічної бази, моральним зносом матеріальних активів і дефіцитом фінансових ресурсів для їх модернізації, що сприяють підвищенню ролі інформаційно-інтелектуальних факторів функціонування українських підприємств.

Необхідність вартісної оцінки інтелектуального капіталу в сучасній системі господарювання визначається такими факторами: провідною роллю знань в економічних і суспільних відносинах; змінами вимог до систем управління, що полягають в орієнтації на людський фактор; значними прискоренням науково-технічного прогресу, що є одним із головних чинників успішного розвитку виробництва; посиленням значення й цінності інтелектуального капіталу порівняно з матеріальними ресурсами.

Аналіз результатів наукових досліджень показав, що на сьогодні існує безліч методів оцінки ринкової вартості інтелектуального капіталу на рівні підприємства. Необхідність додаткових досліджень пов'язана зі складністю й обмеженою можливістю використання традиційних методів для оцінки нематеріальних сутностей; специфічним характером окремих елементів інтелектуального капіталу; відсутністю єдиного, універсального методу оцінки.

Висвітленню змісту цих процесів і розробці проблем, пов'язаних із сутністю та вимірюванням інтелектуального капіталу, присвячені дослідження багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців. Інтелектуальний капітал (від лат. *intellectualis capitalis* – розумовий головний або головні пізнання) – це один із різновидів капіталу, який має відповідні ознаки капіталу й одночасно відтворює характерну лише йому специфіку й особливості. Із позиції сукупності цінностей інтелектуальний капітал розглядається як актив, що володіє здатністю приносити дохід (представниками даного підходу є В. Садовський, Є. Стеценко, Б. Леонтьєв, С. Клімов, В. Іноземцев, К. Тейлор, Л. Мельник, Л. Чухно та ін.). Із позиції процесу сутність інтелектуального капіталу полягає у його здатності до відтворення, у можливості залучення інтелектуального капіталу у процес кругообігу, у якому здійснюється його виробниче споживання (у рамках даного підходу досліджують цю категорію такі науковці, як О. Бутнік-Сіверський, Л. Едвінсо, С. Алберт, К. Бредлі, Д. Белл). Сутність інтелектуального капіталу як результату полягає у його здатності до приросту та забезпечення конкурентних переваг підприємства (представниками даного підходу є Е. Брукінг, Т. Стюарт, Д. Клейн, Л. Прусак, Ю. Гава, Х. Макдональд та ін.).

Дослідження процесів формування інтелектуального капіталу, його відтворення, вимірювання та віддачі від використання є найбільш актуальними, але складність та багатоаспектність цих процесів потребує більш комплексного дослідження. Саме цим зумовлені вибір теми дослідження й обґрунтування його мети.

Мета статті полягає в аналізі різноманітних підходів до вимірювання інтелектуального капіталу, визначенні їх переваг та недоліків.

Інтелектуальний капітал, розвиваючись на основі попередніх форм капіталу, вбирає в

себе їх основні властивості й одночасно має власний зміст, який визначається специфікою його функцій:

наявність і прогресуючий розвиток інтелектуальної власності;

становлення креативного типу мислення працівників, підприємців, наукових діячів, керівного складу, який формує та реалізує основні моделі відтворення кожної конкретної економічної системи та їх сукупності;

переважне формування в даній системі капіталу інтелектуального центру, який поступово охоплює всю сукупність факторів виробництва, розподілу, обміну та споживання.

Сучасними формами матеріалізації інтелектуального капіталу сьогодні є матеріальні фактори виробництва, праці – патенти, ліцензії, ноу-хау, моделі, програми тощо, попит на які все більше зростає в усіх сферах життєдіяльності суспільства та його суб'єктів.

За сучасних умов надзорської конкурентної боротьби інтелектуальний капітал дає змогу створювати цінності та забезпечує конкурентоспроможність як окремого підприємства, так і економіки в цілому.

При теоретичному аналізі впливу інтелектуального капіталу на функціонування економічних систем необхідно, в першу чергу, виходити з того, що у гносеологічному плані ця діяльність являє собою єдність матеріально-речових і вартісних складових процесу отримання й використання нових знань. І, відповідно, має два аспекти забезпечення власного ефективного функціонування: досягнення його технологічної та економічної ефективності [1]. Під технологічно ефективним процесом розуміється процес, ефективний з точки зору витрат основних ресурсів: такий, при якому неможливо провести дану кількість продукції при менших витратах одного з факторів виробництва без зростання витрат хоча б одного з інших.

Головна функція інтелектуального капіталу – значно прискорювати приріст прибутку за рахунок формування та реалізації необхідних підприємству систем знань і відносин, які, в свою чергу, забезпечують високоефективну господарську діяльність підприємства. Зокрема, інтелектуальний капітал

підприємства визначає якість його системи управління. Саме інтелектуальний капітал задає темп та характер оновлення технологій виробництва і його продукції, які потім стають головними конкурентними перевагами на ринку [2].

Тому виникає проблема кількісної оцінки інтелектуального капіталу на підприємстві. На даний час інтелектуальний капітал підприємства оцінюється як нематеріальні активи відповідно до розділу «Облік нематеріальних активів», положень бухгалтерського обліку і правових документів з питань охорони прав інтелектуальної власності. Оцінка об'єктів інтелектуальної власності проходить привнесенні її до статутного капіталу і включенні до нематеріальних активів, для відображення на балансі підприємства [3].

Такий підхід визначає вартісну оцінку об'єктів інтелектуальної власності як оцінку витрат на їх створення з урахуванням морального старіння і зміною індексу цін від моменту створення об'єктів інтелектуальної власності до моменту оцінки їх вартості. Однак, вважається, що наявний підхід до оцінки інтелектуального капіталу як нематеріальних активів і ділової репутації підприємства з використанням бухгалтерських звітів не відображає реалій сучасної економіки.

Дослідження моделей вимірювання нематеріальних об'єктів стосується тільки об'єктів інтелектуального капіталу. Для вимірювання об'єктів інтелектуального капіталу використовують як грошові (фінансові, вартісні), так і негрошові методи. Проте для вартісної оцінки цих об'єктів і їх впливу на створення вартості підприємства в цілях надання звітності власникам, негрошові вимірники не можуть бути застосовані. Це пояснюється, по-перше, низькою мірою порівнянності результатів вимірювання один з одним і з іншими об'єктами; по-друге, у сумнівній достовірності результатів вимірювання. Негрошові вимірники більше підходять для якісного аналізу і розгляду перспектив розвитку інтелектуального потенціалу підприємства. А різниця між поняттями інтелектуального потенціалу й інтелектуального капіталу полягає в тому, що перший є лише прихованими можливостями, другий – фактич-

ними, об'єктивно існуючими процесами або результатами [4].

Грошові показники також мають ряд недоліків. Вони відбивають минулі події і залежать від існування ринків; систематично знецінюють майбутні результати, коли передбачувані майбутні економічні вигоди піддаються дисконтуванню і приведенню до теперішньої вартості; вони також нерідко піддаються спекулятивним діям з боку менеджерів.

Методи вимірювання інтелектуального капіталу розробляються з метою поглиблення розуміння суті всіх видів нематеріальних активів, а також для створення логічної теорії, що пояснює, як такі активи слід виявляти і вимірювати, щоб точно оцінювати вартість організацій. Передбачається, що уточнення ринкових оцінок їх вартості призведе до оптимізації потоків капіталу, що, в свою чергу, означатиме підвищення ефективності ринкової економіки.

Концепція інтелектуального капіталу тісно пов'язана з концепцією управління бізнесом за допомогою вимірювання та класифікації. Це вкрай важливо з позицій забезпечення ефективного менеджменту, тому що результативне управління припускає можливість кількісної оцінки об'єктів і процесів. Розробники програм вимірювання інтелектуального капіталу стверджують, що вимірювання елементів, які в минулому не зазнавали кількісної оцінки, дозволить менеджерам отримати більш чітке уявлення про здатність організації досягти своїх цілей. Більш того, звіти про інтелектуальний капітал є засобом донесення точної інформації про поточний стан бізнесу до ринків усіх типів. Крім того, ці звіти служать своєрідними індикаторами цілей управлінської діяльності. У минулому спроби створення кількісних показників економічної діяльності озброїли діловий світ такими корисними інструментами, як складні системи обліку та система бухгалтерського обліку за методом подвійного запису. Тому зростання популярності програм зміни інтелектуального капіталу безсумнівне, незважаючи на суперечливість питання про те, чи приводять вони до створення працездатних систем, що забезпечують отримання корисної інформації та збільшують шанси завоювання конкурентних переваг.

Базовою проблемою обліку інтелектуального капіталу є немога врахувати всі витрати, понесені при здобутку такого капіталу. Тому сьогодні науковцями пропонуються різні методи вимірювання інтелектуального капіталу, при застосуванні яких можна було б оцінити реальний стан підприємств. Появу різних показників оцінки інтелектуального капіталу спричинив стан великих транснаціональних компаній («Kraft», «Standard Oil» та ін.), при продажу яких ринкові ціни порівняно з балансовими відрізнялись у десятки мільярдів доларів.

Одним із найбільш поширених показників оцінки інтелектуального капіталу є коефіцієнт Тобіна q [5], що в числовому значенні характеризує стан компанії на ринку й розраховується як відношення ринкової вартості компанії до вартості заміщення її реальних активів (якщо коефіцієнт $q < 1$ не має сенсу інвестувати в цей об'єкт).

Таким чином, даний показник відображає всі складові вартості компанії, не показані в балансових звітах. Поряд із такими різноманітними чинниками, як прогнозовані майбутні доходи, побоювання брокерів, думки експертів і дефекти ринку, у ньому побічно враховані нематеріальні активи, які охоплюються терміном «інтелектуальний капітал».

Якщо q -індекс Тобіна більше одиниці, це означає, що ринкова вартість компанії перевершує балансову вартість, і, отже, у біржовій ціні відображені деякі незарєстровані (але виміряні) активи компанії. Якщо q -індекс Тобіна менше одиниці, це означає, що біржова вартість менше сумарної балансової вартості її активів, з чого випливає, що компанія, можливо, недооцінюється біржею.

Практично q -індекс Тобіна може бути використаний для оцінки значущості інтелектуального капіталу в різних галузях. Фахівці групи Carnegie Group розрахували відношення ринкової вартості до балансової вартості в кількох галузях і виявили, що чим складніше використовувати технології, тим вище середньогалузеве значення цього показника. Інакше кажучи, високотехнологічні галузі відрізняються високими значеннями q -індексу Тобіна. Так, наприклад, у 1980 р. цей показник у компаній Microsoft і Emerson

Electric приблизно дорівнював 8 і 2 відповідно [6].

Разом із тим було б розумно сприймати *q*-індекс Тобіна лише як наближену оцінку вартості інтелектуального капіталу, оскільки він може відображати вплив і багатьох інших параметрів. На його значення можуть впливати, наприклад, засновані на макроекономічній динаміці прогнози потенційних інвесторів щодо ринкової кон'юнктури або чутки про майбутні придбання компанії. Незважаючи на все зазначене, інформація, що міс-

титься в цьому показнику, принаймні, приблизно відображає відносну вартість інтелектуального капіталу компанії. Величина цього показника може свідчити про необхідність урахування невідчутних активів підприємства й оцінки вартості вкладеного в них інтелектуального капіталу.

Дослідження наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених дає змогу узагальнити сукупність підходів до оцінки інтелектуального капіталу. Отримані результати наведено в таблиці.

Таблиця

Методичні підходи до оцінки інтелектуального капіталу

№	Метод (методика)	Сутність методу (методики)	Переваги та недоліки
1	2	3	4
1	Skandia Navigator [7]	Застосування матриці для оцінки інтелектуального капіталу, яка побудована на основі використання 73 показників і має вигляд комп'ютерної програми. Дозволяє простежити як людський капітал у взаємодії зі споживчим капіталом, внутрішніми процесами і здатностями компанії до інновацій, створює фінансову цінність компанії	Перевагами вважають: можливість слідкувати за змінами показників, створення умов для навчання, розвитку та підвищення кваліфікації персоналу, набуття фінансових, технологічних, інформаційних, інноваційних та конкурентних переваг підприємством; недоліком – відсутність чітких зв'язків між вищезазначеними сферами підприємства
2	Монітор нематеріальних активів [8]	Застосування системи стратегічних індикаторів, що відображають процес відтворення й використання інтелектуального капіталу. Монітор нематеріальних активів виділяє три напрями оцінювання інтелектуального капіталу: наші клієнти, наша компанія, наші люди	Методика дає змогу отримати інформацію, не про минулі досягнення компанії, а про те, як компанія розвивається. Її недоліком можна вважати відсутність універсальних параметрів оцінки інтелектуального капіталу, тому керівництву необхідно самостійно визначати набір показників, які найбільш вдало характеризують діяльність підприємства
3	Дослідник вартості [8]	Метод фінансового обліку, що підраховує й розподіляє вартість інтелектуального капіталу за його складовими	Оцінка враховує витратну вартість інтелектуального капіталу та не враховує динаміку цінності
4	Метод IVM (всеосяжної оцінки) [8]	Використовує ієрархію зважених індикаторів, які комбінуються між собою для відносної оцінки інтелектуального капіталу	Можливо використовувати тільки на рівні держави, оцінки не прийнятні в цілях обліку
5	Метод вартісного ланцюжка [8]	Побудова матриці нефінансових показників, згрупованих за етапами інноваційної діяльності	Нефінансові показники в основі оцінки суперечать принципам обліку

1	2	3	4
6	Індекс інтелектуального капіталу [8]	Консолідація окремих індексів інтелектуального капіталу у єдиний інтегральний індекс, що оцінюється в зіставленні зі зміною ринкового капіталу фірми	Методика, націлена на побудову всеосяжної картини створення вартості в компанії. Спроба об'єднати декілька різних індикаторів в один індекс, і пов'язати зміни в інтелектуальному капіталі зі змінами на ринку. Підхід поєднує стратегію, нефінансові характеристики, фінанси й додану вартість. Відмінні риси ІК-індексу: фокусування на моніторингу динаміки ІК, загальний огляд компанії, відмінний від аналізу фізичних активів
7	Коефіцієнт Тобіна [6]	Будується на розрахунку відносного показника вартості інтелектуального капіталу, що визначається на основі співвідношення ринкової вартості компанії та очікуваної відновлювальної вартості активів	Переваги коефіцієнта Тобіна над інтегральними показниками: ринкова вартість об'єкта менш схильна до змін під впливом неринкових факторів, ніж ринкова ціна акцій підприємства; методика обчислення коефіцієнта Тобіна може застосовуватись до всіх форм організації підприємств
8	Метод "Interbrand" [9]	Метод оцінки бренду як однієї зі складових інтелектуального капіталу підприємства	Використовується для оцінки не всього інтелектуального капіталу, а лише його частини – бренду
9	Брокер технологій (БТ) [9]	Визначення вартості інтелектуального капіталу фірми на основі застосування 20 аудиторських питань і діагностики результатів обробки відповідей	Є надзвичайно дорогим, тому не може бути рекомендований як основний метод
10	Модель Б. Лева "Value Chain Blueprint" [10]	Побудована на оцінці здібності підприємства до інновацій. Для оцінки виокремлюють дев'ять груп показників, такі як: накопичені, придбані здібності, ділова мережа, інтелектуальна власність, технологічна можливість реалізації інновацій, перспективи зростання компанії тощо	Значна перевага – можливо використовувати в обліку, але є складності в розрахунку показників перспективного періоду
11	Монітор інтелектуального капіталу К. Е. Свейбі (Intangible Assets Monitor) [7]	Методика Intangible Assets Monitor розділяє невідчутні активи на зовнішню структуру, внутрішню структуру й компетенцію людей. Кожен із трьох нефінансових показників оцінюється з точки зору зростання ефективності, стабільності й інновацій	Головними перевагами монітору є: збір внутрішньої та зовнішньої інформації щодо змін основних показників інтелектуального капіталу; формування процесу передачі і перетворення знань на матеріальний носій, інструмент створення цінностей. Однак головна роль приділяється компетенції співробітників, внутрішня та зовнішня структура опиняється на другому плані, а сфера

1	2	3	4
			фінансів взагалі не враховується. Слід зазначити, що визначення рівня інвестування у розвиток креативності персоналу та НДДКР надає змогу визначити спроможність підприємства щодо пришвидшення інноваційного розвитку
12	Метод ринкової капіталізації [11]	Метод ґрунтується на оцінці перевищення ринкової вартості компанії над її бухгалтерською вартістю, що формується за рахунок використання інтелектуальних активів	Неможливо використовувати в обліку. Не відображає динаміку, тому що ринкова вартість об'єктів дослідження може змінюватись навіть під час процедур оцінки
13	Knowledge Quick Scan [18]	Методика діагностики стану компанії в галузі роботи з інтелектуальним капіталом, що включає в себе анкетування й аналіз процесів управління знаннями	Суб'єктивна оцінка, яка ґрунтується на висновках експертів. Важко знайти достатню кількість об'єктів дослідження
14	Збалансована система показників (Balanced Scorecard (BSC)) [12]	Методика оцінки як матеріальних, так і нематеріальних активів, яка ґрунтується на чотирьох складових – фінанси, маркетинг, внутрішні бізнес-процеси, навчання та зростання	Її перевагами є: легке сприйняття даної системи та швидке застосування на практиці; становлення причинно-наслідкових зв'язків між показниками різних сфер; надання можливості ефективного використання стратегії розвитку інтелектуального капіталу підприємства; якісно впливати на запити та побажання клієнтів. Однак показники, що формують дану систему, не є сталими, тому запровадження Balanced Scorecard потребує постійного навчання персоналу щодо її використання та пристосування до змін зовнішнього середовища

Серед вищезазначених підходів до вимірювання інтелектуального капіталу привертає увагу підхід, представлений Карлом-Еріком Свейбі, який виділяє 25 методів вимірювання ІК, згрупованих в 4 категорії [7].

1. Методи прямого вимірювання інтелектуального капіталу (Direct Intellectual Capital methods (DIC)). До цієї категорії належать усі методи, засновані на ідентифікації та оцінці у грошах окремих активів або окремих компонентів інтелектуального капіталу. Після того, як оцінені окремі компоненти інтелектуального капіталу або навіть окремі активи, виводиться інтегральна оцінка інте-

лектуального капіталу компанії. При цьому зовсім не обов'язково оцінки окремих компонентів складаються. Можуть застосовуватись і більш складні формули.

2. Методи визначення ринкової капіталізації (Market Capitalization Methods (MCM)). Обчислюється різниця між ринковою капіталізацією компанії і власним капіталом її акціонерів. Отримана величина розглядається як вартість її інтелектуального капіталу або нематеріальних активів.

3. Методи розрахунку віддачі активів (Return on Assets methods (ROA)). Базуються на обчисленні різниці між відношенням до-

ходу суб'єкта господарювання за певний період (за винятком податків) до вартості його матеріальних активів (ROA) і аналогічним показником галузі в цілому. Добуток отриманої різниці й вартості матеріальних активів оцінюваного суб'єкта господарської діяльності є середнім доходом від інтелектуального капіталу. Потім шляхом прямої капіталізації або дисконтування одержуваного грошового потоку визначають вартість його інтелектуального капіталу [13].

4. Методи бальної оцінки (Scorecard Methods (SC)). Ідентифікуються різні компоненти нематеріальних активів або інтелектуального капіталу, генеруються і доповідаються індикатори та індекси у вигляді підрахунку очок або як графі. Застосування SC методів не передбачає отримання грошової оцінки інтелектуального капіталу. Ці методи подібні до методів діагностичної інформаційної системи.

Оскільки оцінка в 1-й і 4-й групах методів виконується від окремого до загального, а в 2-й і 3-й – від загального до частки, то групи методів 2 і 3 більше прийнятні для оцінки інтелектуального капіталу суб'єкта господарювання в цілому (наприклад, при операціях купівлі-продажу). Відповідно групи методів 1 і 4 більше підходять для аналізу ефективності структури інтелектуального капіталу й окремих його елементів [14].

Подальший аналіз виділених методів показує, що для вартісної оцінки інтелектуального капіталу регіону загалом прийнятними є групи методів 1, 2 і 3. Їх порівняльний аналіз свідчить, що перевагу необхідно надати методу 3, оскільки: застосування методу 1 (DIC) практично унеможливується, тому що виконати вартісну оцінку окремих елементів капіталу регіону занадто складно внаслідок відсутності відповідної статистики; застосування другого методу (MCM) ускладнюється нерозвиненістю в Україні фондового ринку, на якому цінні папери значної частини підприємств та установ не наявні.

На основі узагальнення відомих методик оцінки інтелектуального капіталу можна виокремити чотири перераховані категорії. При цьому слід зазначити відносно близь-

кість DIC і SC методів, а також MCM і методів ROA. У перших двох випадках рух йде від ідентифікації окремих компонентів інтелектуального капіталу, у другому – від інтегрального ефекту.

Методи типу ROA і MCM, що пропонують грошові оцінки, корисні при злитті компаній, у ситуаціях купівлі-продажу бізнесу. Вони можуть використовуватися для порівняння компаній у межах однієї галузі. Вони також більш підходять для ілюстрації фінансової вартості нематеріальних активів. Нарешті, вони ґрунтуються на сталих правилах обліку, їх легко повідомляти професійним бухгалтерам. Недоліки цих методів полягають у тому, що вони марні для некомерційних організацій, внутрішніх відділів і організацій громадського сектору. Це особливо підходить для MCM методів, які можуть застосовуватися тільки до публічних компаній.

Переваги діагностичної інформаційної системи і SC методів у тому, що вони можуть бути застосовані на будь-якому рівні організації. Вони працюють ближче до події, тому одержуване повідомлення може бути більш точним, ніж суто фінансові вимірювання. Вони дуже корисні для некомерційних організацій, внутрішніх відділів і організацій громадського сектору, для екологічних і соціальних цілей. Як недолік слід зазначити, що індикатори є контекстними й мають бути налаштовані для кожної організації та кожної мети, яка робить порівняння дуже важкими. Крім того, ці методи нові та нелегко приймаються суспільством і менеджерами, які звикли розглядати все із суто фінансової точки зору. А комплексні підходи породжують великі масиви даних, які важко аналізувати й пов'язувати [15].

Використання методу KPI для визначення чинників вартості підходить якнайкраще. Адже більшість дослідників інтелектуального капіталу, зайнятих пошуком його вимірювання, вдаються до цього методу в побудові своїх моделей. Крім того, з кінця 90-х років активізувалася робота Європейської комісії з дослідження інтелектуального капіталу і конкурентних переваг. Було запущено такі дослідницькі проекти, як METRIUM (Measuring Intangibles to Under-

stand and Improve Innovation Management), що стартував 1998 р., iMAGIC (Measuring and Accounting Intellectual Capital). Мета цих проектів – розробка методології та системи вимірювання для інтелектуального капіталу. До проекту METRIUM було залучено 9 університетів і дослідницьких інститутів із 6 європейських країн: Данія, Фінляндія, Франція, Норвегія, Іспанія і Швеція.

MAGIC – масштабніший проект, створений для більш глибокого дослідження проектного та виробничого аспектів діяльності в соціально-економічних системах. У нього залучено близько 40 європейських компаній світового рівня з таких країн, як: Данія, Фінляндія, Німеччина, Австрія, Іспанія, Португалія. Дослідження цих проектів також зводяться до пошуку оптимального набору ключових показників ефективності із прив'язкою до стратегічних сфер управління: технології, виробництво, економіка і соціальна сфера [16].

Але зрозумілі висновки або результати роботи цих проектів залишаються невідомими. Хоча пропозицій, як і що вимірювати, – більше, ніж достатньо, щоб зробити власні висновки: ясної і універсальної методики з вимірювання інтелектуального капіталу дотепер нікому знайти так і не вдалося.

Таким чином, актуальним є визначення критеріїв, яким відповідатиме універсальний методичний інструментарій оцінки інтелектуального капіталу підприємства. Тому треба зазначити, що підходи до оцінки інтелектуального капіталу підприємства мають бути не лише суто формальними, але й адаптованими до реального застосування на практиці. Необхідна достовірна вартість інтелектуального капіталу підприємства може бути отримана лише за умов комплексної оцінки всіх трьох його складових: інтелектуальної складової людського капіталу, структурного та споживчого капіталу. Не менш вагомою умовою є використання сукупності показників: кількісних, якісних та показників ідентифікації активів, що неможливо виявити – компетентності та знань персоналу, корпоративної культури, ділової репутації підприємства. При формуванні набору показників для вимірювання й оцінки інтелектуального капіта-

лу потрібно звернути увагу на потребу виключення таких вимірювачів, розрахунків яких заснований на використанні ідентичних проміжних значень, що перевантажує методичку необхідністю проведення по суті дублюючих розрахунків. Мають бути враховані показники, здатні виявити існування синергії, тобто взаємодію між показниками, яка зумовлює збільшення позитивного результату, що вимірюється. Цінність інтелектуального капіталу має визначатися в контексті конкретної стратегії розвитку фірми, оскільки при іншій стратегії ці ж самі інтелектуальні ресурси можуть не створювати додаткової вартості.

Існують і опосередковані проблеми, розв'язання яких допомогло б у вирішенні глобальних проблем оцінки інтелектуального капіталу – це фінансова звітність, яка на сьогоднішній день повною мірою не відображає всіх різновидів інтелектуального капіталу. У чинних стандартах обліку (П(С)БО-8 та МСФЗ-38) [17] запропоновано враховувати до активів підприємств лише нематеріальні активи, до складу яких входять: 1) організаційні витрати, віднесені до статутного фонду; 2) видатки на реєстрацію брендів, торгових марок; 3) вартість програмного забезпечення; 4) авторські права, рецепти, формули, проекти, макети, що були реалізовані тощо. Проте вартісного відображення не знаходять такі важливі статті, як ділова активність, репутація компаній, розумовий потенціал працівників, реальна вартість брендів та торгових марок тощо, які обумовлюють зростання як цін на продукцію, так і ринкової вартості підприємств. Це зменшує шанси «багатих» на інтелектуальні активи підприємств відповідати по зобов'язаннях на суму цих активів. Тому гостро постає проблема розбіжностей оцінки реальної (ринкової, справедливої) та балансової (облікової) вартості майна підприємств, що спричиняє низку завдань, а саме:

остаточне виділення груп показників, за допомогою яких фінансовий стан підприємств буде встановлений достовірно, з урахуванням інтелектуальної складової;

формування єдиних підходів до обліку та оцінки інтелектуальних активів;

відображення в звітності корективів щодо розширення обліку інтелектуального капіталу окрім уже наявних вимірників нематеріальних активів, щоб зменшити вартісний розрив між реальною й балансовою оцінкою підприємств.

У цілому побудова універсального методичного інструментарію на основі запропонованих критеріїв сприятиме фундації інституту інтелектуального капіталу в Україні, становлення якого є запорукою формування конкурентоспроможної економіки.

Деякі автори [13, 18] систематизують об'єктивні причини й окремі аспекти методологічних проблем, найбільш важливі в контексті завдань цього дослідження:

1. Поки не існує єдиної науково обґрунтованої методології для визначення цінності ІК.

2. Не зовсім зрозуміло, для досягнення яких цілей передбачається використовувати результати оцінки ІК. Так, зокрема, А. Козирев включає в методологію оцінки ІК два розділи «Оцінка інтелектуального капіталу при продажу бізнесу» та «Оцінка інтелектуального капіталу для залучення інвестицій» [15].

3. Завдання визначення цінності ІК у більшості випадків пов'язується із завданням визначення вартості бізнесу в цілому або ринкової вартості компанії.

4. Визначення ринкової вартості фірми проводиться на основі вартісної моделі, що передбачає складання прогнозів майбутніх доходів і витрат фірми (у загальному випадку трудомістких процедур, часто з неправильними результатами). Більш точно по балансу вдається визначити вартість матеріально-речових і фінансових активів. Цінність ІК (або НМА) розраховується як різниця між певною (прогносною) ринковою вартістю і вартістю матеріально-речових і фінансових активів.

5. Можливий і інший підхід визначення ринкової вартості, заснований на розмірі капіталізації фірми, сформованої котируваннями акцій фірми на фондовому ринку. У цьому випадку можемо отримати апостеріорну оцінку вартості ІК, після того як ринкова вартість визначиться в операції з продажу бізнесу. Фондові ж котирування деколи схи-

льні до коливань, причини яких часто досить далекі від ситуації в самому бізнесі фірми. Тут виникають проблеми, позначені в роботі А. Козирева: «У сучасних концепціях ІК наводяться численні приклади різючого незбігу між розрахунковими показниками ринкової вартості і реальною ціною угод у сфері бізнесу ... потрібні радикальні зміни у принципах оцінки та обліку НМА» [15].

6. Необхідно відзначити незначний вік українського фондового ринку і пов'язану, зокрема, із цим пасивність на ньому російських фірм.

Таким чином, можна зробити висновок, що на сьогодні розробки К.Е. Свейбі мають уніфікований характер і можуть частково застосовуватись у практиці вимірювання нематеріальних активів підприємств України. Крім того, майже всі вітчизняні теоретики інтелектуального капіталу містять положення цієї концепції. Подальші дослідження мають бути спрямовані на пошук шляхів детального поелементного аналізу і вартісної оцінки інтелектуального капіталу регіонів України для розроблення рекомендацій щодо прискорення їх розвитку і вирівнювання регіональних диспропорцій.

Усі наявні методи вимірювання ІК належать до кількісних, даючи оцінку ІК у процентному співвідношенні від ринкової вартості компанії, грошовому еквіваленту даної частини внутрішніх резервів компанії і лише методи підрахунку очків (Scorecard Methods (SC)), які позиціонуються Еріком Свейбі як подібні методам діагностичної інформаційної системи, близькі до того, щоб бути визнаними як якісні методи оцінювання ІК. Ці методи можна застосувати на різних етапах вимірювання компонентів ІК і в різних навіть не комерційних організаціях, але фахівці зазначають у них багато недоліків, у тому числі й суттєвих, що робить їх непопулярними та поки не сприйнятливими ні суспільством, ні менеджерами з розвитку ІК компанії.

У цілому побудова універсального методичного інструментарію на основі запропонованих критеріїв сприятиме фундації інституту інтелектуального капіталу в Україні, становлення якого є запорукою формування конкурентоспроможної економіки.

Література

1. Голубкин В.Н. Интеллектуальный капитал в эпоху глобализации мировой экономики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ou-link.ru/pub/business_obraz_1_18.htm#prob.
2. Лось В.О. Концепція впливу інтелектуального капіталу на інноваційний розвиток підприємства / В.О. Лось // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – Запоріжжя, 2008. – № 2. – С. 125-130
3. Малюга Н.М. Бухгалтерський облік в Україні: теорія й методологія, перспективи розвитку: моногр. / Н.М. Малюга. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – 548 с.
4. Ляшенко Н.Є. Методичні підходи удосконалення аналізу моделей вимірювання інтелектуального капіталу підприємства / Н.Є. Ляшенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Nppdaa/econ/2012/151.pdf.
5. Tobin J. 'A general equilibrium approach to monetary theory?' / J. Tobin // Journal of Money Credit and Banking. – 1969. – Vol. 1. – №.1. – P. 15-29.
6. Stewart T. Brainpower? / T. Stewart // Fortune. – 1991. – June 3. – P. 42-60.
7. Sveiby K.E. The Intangible Assets Monitor / Karl-Erik Sveiby [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sveiby.com/articles/CompanyMonitor.html>.
8. Ілляшенко С.М. Актуальні проблеми управління інтелектуальним капіталом підприємства / С.М. Ілляшенко // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 2. – С. 92-102.
9. Львов М.А. Методы и проблемы оценки эффективности управления знаниями при реализации проекта / М.А. Львов // Экономика региона и управление. – 2007. – № 18.
10. Ляпина С. Управление знаниями в организации как основное направление повышения конкурентоспособности / С. Ляпина, Т. Григорьева // Вестник НАУФОР. – 2003. – № 4.
11. Бендиков М.А. Идентификация и измерение интеллектуального капитала инновационно активного предприятия / М.А. Бендиков, Е.В. Джамай // Экономическая наука современной России. – 2001. – № 4. – С. 92-104.
12. Kaplan R.S. The Balanced Scorecard – Measures then drive Performance / R.S. Kaplan, D.P. Norton // Harvard Business Review. – 1992. – V. 70. – № 1. – P. 71-79.
13. Van den Berg H. Models of Intellectual Capital Valuation : A Comparative Evaluation / H. Van den Berg // Working papers Queen's University Kingston, 2003.
14. Ілляшенко С. М. Сутність, структура і методичні основи оцінки інтелектуального капіталу підприємства / С. М. Ілляшенко // Економіка України. – 2008. – № 11. – С. 16-26.
15. Козырев А.Н. Тезисы к докладу Интеллектуальный капитал: состояние проблемы (15 апреля 2004 г.) [Электронный ресурс] / А.Н. Козырев. – Режим доступа: http://kozyrev.labrate.ru/kozyrev_doklad_icapital_2004.htm.
16. European Commission work on Intangible Assets [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ll-a.fr/intangibles/ec_work.html.
17. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 «Нематеріальні активи» (IAS 38 «Intangible Assets») [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408.
18. Товстих Л.Е. До задачі аналізу цінності інтелектуального капіталу (потенціалу) компанії / Л.Е. Товстих // Креативна економіка. – 2008. – № 3 (15). – С. 48-54 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.creativeconomy.ru/articles/3007/>.

Надійшла до редакції 23.09.2012 р.